

Venäjän uusi etnisyys- ja kulttuuripolitiikka

G u s e l M a k a r o v a

Viimeisten vuosikymmenten yhteiskunnallista ja kulttuurista kehitystä Venäjällä luonnehtivat liittotasavallan hallituksen ja Venäjän federaation eri alueiden yritykset muotoilla uutta etnisyys- ja kulttuuripolitiikkaa.¹ Neuvostoaikana politiikan hallitseva muoto perustui siihen, että hyväksyttiin tietynlainen etninen erilaisuus, jota keskusjohto yhtäältä rohkaisi mutta toisaalta kontrolloi tiukasti (”monikansallinen valtio”). Tämän politiikan otaksuttiin johtavan ”objektiivisesti” uudenlaisen ylietnisen yhteisön, neuvostokansan, muotoutumiseen. 1980-luvun lopulla ja 1990-luvulla muotoutui uudenlainen politiikka, jonka sisältönä oli etnisen tietoisuuden rohkaiseminen alueiden tasolla ja etniskulttuuristen erojen tunnustaminen liittotasavallan keskusjohdon tasolla. Erilaisuuden hallinta on noussut politiikan keskiöön 2000-luvun Venäjällä, joka on kohdannut etnisiä konflikteja ja sotia ja jossa alueet, eliitit ja talouselämä ovat ”kansallistuneet”.

Näitä politiikan muutoksia voi ensi silmäyksellä verrata länsimaissa 1900-luvun jälkipuoliskolla tapahtuneeseen paradigmaattiseen siirtymään kansallisuuskäsitteen puitteissa tapahtuvasta assimilaatiosta kulttuurisen pluralismin ja monikulttuurisuuden tunnusten alla tapahtuvaan integraatioon. Venäjällä paradigman purkaminen tapahtui kuitenkin erityisessä sosi-

aalisessa kontekstissa. Maassa kehittyi uusi sosiaalinen, poliittinen ja taloudellinen järjestelmä, postkommunismi, johon liittyi Neuvostoliiton hajoaminen ja hallintovallan desentralisointi liittovaltion sisällä. Venäjällä luotiin uutta lainsäädäntöä ja uudistettiin demokratiaa, perinteiset kulttuurit ja etnisiä identiteetit avautuivat – puhkesi etnisten ryhmien välisiä konflikteja. Näiden muutosten vuoksi uuden etnokulttuurisen politiikan konstruointiprosessi on Venäjällä ja sen alueilla ainutlaatuinen.

Tämän artikkelin tavoitteena on esittää Venäjän liittovaltion ja kansallisten alueiden 1990- ja 2000-lukujen etnokulttuurisen politiikan keskeisimmät periaatteet, niiden väliset yhteydet ja tärkeimmät kehitysvaiheet. Esimerkkinä tarkastellaan Tatarstanin tasavaltaa.²

Etnokulttuurinen politiikka

Kulttuuripolitiikka voidaan määritellä sitä koskevien lukuisten tutkimuksen perusteella valtiolliseksi tehtävien ja päämäärien sekä normien ja periaatteiden järjestelmäksi, joka liittyy intellektuaaliseen työhön taideteosten valmistamiseksi, suojelemiseksi ja kehittämiseksi (ks. esim. Pratiques 1990, Everitt 2003, Flier 1994, Raslogov & Butenko 1998, Šidkov 1994). Lisäksi kulttuuripolitiikkaan kuuluu kulttuuria koskevien tavoitteiden ja kulttuuripoliittisten keinojen määrittely. Kulttuuripolitiikka on valtion ja valtiollisten instituutioiden keino vaikuttaa kulttuurin tuotantoon sekä yhteiskunnallisten ja yksilöllisten kulttuuristen normien, näkökulmien ja arvojen muodostumiseen. Kulttuuripolitiikka tuodaan julki ja vahvistetaan virallisesti kult-

tuurikehitystä koskevilla laeilla, käsitteissä ja ohjelmissa, joita valtion kulttuuri-, opetus- ja tiedotusorganisaatiot ja laitokset toteuttavat. Etnokulttuurinen politiikka on kulttuuripolitiikan osa, joka liittyy erityisesti etnisten (alueellisten) kielten ja kulttuurien suojelemiseen, uusintamiseen ja kehittämiseen (Guštša 1996, 2) ja etnokulttuuristen identiteettien vuorovaikutusprosessien hallintaan.

Neuvosto-Tatarstan

Neuvostoliiton aikana harjoitetun kansallisuus- ja kulttuuripolitiikan tarkoituksena oli yhtäältä poistaa vähitellen kielelliset ja kulttuuriset erot sekä sulauttaa kielet ja kulttuurit. Samanaikaisesti pidettiin toisaalta yllä tunnusta kaikkien neuvostokansojen kulttuurien yhtäläisistä oikeuksista. Etnisillä kulttuureilla oli koristeellinen tehtävä, niillä ajateltiin olevan kansallinen (etninen) muoto ja kansainvälinen sisältö. Assimilaatiopolitiikka koski ensisijaisesti Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan alueella asuvia kansoja (mukaan lukien kansallisten autonomisten tasavaltojen kansat). Poliittikka ei ollut yhtä johdonmukaista suhteessa muiden Neuvostoliiton tasavaltojen, kuten Azerbaidžanin, Armenian ja Valko-Venäjän kansoihin. Neuvostoliitossa yritettiin konstruoida näennäisesti monikulttuurinen valtio alistavan poliittisen järjestelmän avulla. Toinen neuvostoajan kulttuuripolitiikan keskeinen piirre oli kulttuurielämän hallinnon voimakas keskittäminen. 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alun Venäjää leimasivat pyrkimykset perustaa suvereneja tasavaltoja aikaisemmista Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan autonomisista tasavalloista. Valtiollinen itsenäisyys turvattiin perustuslaeilla, joiden myötä Venäjän federaation kansalliset tasavallat julistautuivat kansallisvaltioiksi, joita johti presidentti. 1990-luvun alkuvuosina Venäjän tasavallat pyrkivät vahvistamaan itsenäisyyttään tukemalla tasavaltojen pääkansojen (nimikkokansojen, *titulnaja natsija*) kielellistä ja kulttuurista kehitystä.

Seuraavaksi tarkastelemme tätä prosessia Tatarstanissa, mutta sitä ennen muutama sana alueen etnisistä, kulttuurisista ja väestöllisistä piirteistä. Tatarstan sijaitsee Venäjän federaation keskiosassa Euroopan tasangon itäosassa Volgan ja Kama-joen yhtymäkohdassa. Tasavallan kokonaisväestömäärä oli vuoden 2002 väestölaskennan mukaan lähes 3,8 miljoonaa. Väestö on multietninen, alueella asuu noin 115 etnisen ryhmän edustajia. Suurin etninen ryhmä on tataarit (52,9 prosenttia), joka on tasavallan nimikkokansa. Toiseksi suurin ryhmä on venäläiset (39,5 prosenttia). Tatarstanin väestöstä 7,6 prosenttia koostuu muista etnisistä ryhmistä, joita ovat Volgan ja Uralin alueen alkuperäiskansat tšuvašsit, udmurtialaiset, mordvalaiset, marit ja baškiirit, jotka ovat asuneet perinteisesti nykyisen Tatarstanin alueella ja sen naapuritasavalloissa. Uudet, maahan muuttaneet etniset vähemmistöt taas edustavat käytännöllisesti katsoen kaikkia Venäjän ja sen lähiulkomaiden kansoja: ukrainalaisia, azerbaidžanilaisia, valkovenäläisiä, armenialaisia, uzbekkeja. Uusia etnisiä ryhmiä saapui Tatarstaniin kahdessa aallossa: 1960–1980 -luvuilla, jolloin rakennettiin KAMAZ autoteollisuuskompleksiä ja 1990- ja 2000-luvulla, kun Neuvostoliitto hajosi ja entiset neuvostotasavallat itsenäistyivät. Viimeisten kahden vuosikymmenen aikana muuttaneista ryhmistä suurimmat ovat tulleet Kaukasuksen ja Keski-Aasian alueelta.

Tatarstan on hyvin kaupungistunut alue: 73,8 prosenttia asukkaista asuu kaupungeissa ja vain 26,2 prosenttia maaseudulla. Venäläiset ovat tataareja urbanisoituneempia: venäläisistä 86 prosenttia ja tataareista 66 prosenttia on kaupunkilaisia. Maaltamuuton seurauksena tataarien osuus kaupunkilaisväestöstä on kasvanut vuoden 1989 väestönlaskennan jälkeen 42 prosentista 48 prosenttiin. Venäläisten osuus kaupunkiväestöstä on laskenut samana aikana 50,8 prosentista 46 prosenttiin, mitä selittää heidän poismuuttonsa tasavallasta. Maaseudun asukkaista kaksi kolmesta (68 %) on tataareja ja noin viidesosa (21 %) venäläisiä.

Tatarstanin etnokulttuuriset prosessit ovat erityisen kiinnostavia, koska juuri tällä alueella kansallisen eliitin johtama etniskansallinen liike oli 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa voimakkain ja merkittävin. Liikkeen tarkoituksena oli luoda poliittisesti ja taloudellisesti suhteellisen itsenäisen tasavalta, joka järjestäisi suhteensa keskuksen uudella tavalla. Tavoitteena oli myös vahvistaa tataarin kielen ja tataarikulttuurin asemaa kaikilla elämänalueilla. Tatarstan oli ensimmäinen Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan osatasavalloista, joka julistautui itsenäiseksi elokuussa vuonna 1990.

Tatarstanin etniskulttuurista tilannetta tarkasteltaessa on huomattava, että eri etniset ryhmät, mukaan lukien venäläiset ja tataarit, ovat eläneet tasavallassa rinnakkain vuosisatojen ajan. Venäläisten ja tataarien alkuperät ovat erilaisia, venäjän ja tataarin kieli kuuluvat eri kieliryhmiin (slaavilainen ja altailaisten kielten turkinsukuisten kielten ryhmä) ja nämä ryhmät ovat historiallisesti yhteydessä eri uskontoihin (islamiin ja ortodoksikristilliseen). Tataarikulttuurin ja venäläisen kulttuurin aktiivista vuorovaikutusta, joka alkoi Venäjän valloitetun Kazanin kaanikunnan vuonna 1552, on aina leimannut valtaapitävien poliittiset tavoitteet ja ideologia. Tataarin kielellä ja kulttuurilla ei ole ollut mahdollisuuksia täyteen kehitykseen ennen lokakuun vallankumousta (Išakov 1997). Venäjän imperiumissa tataarit määriteltiin vierasmaalaisiksi (*inorodtsy*). Tataareilla ei ollut mahdollisuuksia vaikuttaa hallituksen koulutus- tai kulttuuripolitiikkaan. Eikä esimerkiksi kouluopetusta järjestetty kansallisella kielellä (Išakov 1997). Lokakuun vallankumouksen jälkeen 1920-luvulla aukeni ensimmäistä kertaa mahdollisuuksia kehittää Venäjän vähemmistökansojen kansallisia kieliä ja kulttuureja. Tatarstanin autonomisessa sosialistisessa neuvostotasavallassa (TASSR) tataarinkieli määriteltiin yhdeksi tasavallan virallisista kielistä ja siellä avattiin kouluja joissa opetuskielenä oli tataari. Kuitenkin jo 1930-luvulla politiikan suunta muuttui. Etnokulttuuriset kehitysprosessit

otettiin tiukan ideologisen kontrollin alaisiksi, minkä johdosta historia tulkittiin uudelleen ja Neuvostoliiton kansojen kulttuurien ja kielten kehittämisen suunta määriteltiin ideologisista lähtökohdista. Tämän prosessin aikana suurin osa, erityisesti kaupungeissa toimivista kansallisista kouluista suljettiin.

Venäläinen kulttuuri, joka oli valtionkulttuuri erityisesti neuvostoaikana, kehittyi joiltakin osin varsin intensiivisesti. Venäläinen kulttuuri ”symboloi merkittävällä tavalla valtion kulttuuria, ja tässä roolissaan se imi itseensä muiden kansojen piirissä syntyneitä venäjänkielistä kulttuuria” (Sikevitš 1999, 11), jolloin venäläisten etnokulttuurinen erityislaatu kuitenkin heikkeni. Venäläinen kulttuuri tavallaan standardoitiin, jotta se olisi ollut ymmärrettävämpää ja läheisempää maan monimiljoonaiselle, multietniselle ja -kulttuuriselle kansalle. Kun venäjänkielestä tuli monien eri etnisten ryhmien yhteinen kieli, sen monet murteet hävisivät vähitellen ja esimerkiksi perinteiset juhlat, kuten talven loppumisen juhla (*maslenitsa*), jota alettiin juhlaa kaikkialla, menettivät alueelliset erityispiirteensä ja autenttisuutensa.

Etnokulttuurinen politiikka 1990-luvulla

Venäjän kulttuuripolitiikassa tapahtui suuria muutoksia 1980-luvun lopulla ja 1990-luvulla. Erityisesti Venäjän liittovaltion ja kansallisten tasavaltojen välinen suhde muuttui. Venäjän federaation etnokulttuurisen politiikan uusia linjoja viitoitti ”Venäjän federaation kulttuurilainsäädännön perusta”, joka hyväksyttiin lokakuun 9. päivänä vuonna 1992. Tämä asiakirja merkitsi perustuvaa siirtymistä kohti paikallisesti johdettua etnokulttuurista politiikkaa. Liittotasavallan kansalliset tasavallat saivat oikeuden laatia itsenäisesti alueellisia ohjelmia kulttuurin säilyttämiseksi ja kehittämiseksi, muodostaa alueellisia elimiä kulttuuritoimintojen ohjaamiseksi, luoda, järjestää uudelleen ja lopettaa itsenäisesti kulttuuriorganisaatioita, perustaa kulttuurin kehittämisrahastoja ja sisällyttää tasavallan budjet-

tiin kulttuurimäärärahoja sekä ottaa itsenäisesti yhteyttä toisiin valtioihin tai kansainvälisiin organisaatioihin kulttuurikysymyksissä.

Venäjän federaation perustuslaki (1993) ja liittotasavallan laki Kansallisista ja kulttuurisista autonomioista (1996) määrittivät ja loivat tosiasiallisesti multietnisen yhteiskunnan perustan (Zorin 2003, 129). Multietninen yhteiskunta on ollut tarkoitus toteuttaa kahdessa muodossa: etnisalueellisina autonomioina (tasavallat) sekä kansallisina ja kulttuurisina autonomioina (Tiškov 2001, 1) olettaen, että kansalaisten keskuudessa syntyy etnisiä ja kulttuurisia järjestöjä. Lisäksi Venäjän liittovaltion politiikka-asiakirjassa vuodelta 1996 todetaan, että valtiolla on vastuu etnisten vähemmistöjen ja niiden kulttuurien säilymisestä. Tämä asiakirja julistaa erityisesti, että valtio levittää ”yhtenäisyyden, kansojen välisen ystävyuden ja etnisten ryhmien välisen yhteisymmärryksen ideoita, [...] edesauttaa eri kansojen historiaa ja kulttuuria koskevan tiedon levittämistä, [...] edesauttaa kansojen välisen kanssakäymisen historiallisen perinnön säilymistä ja kanssakäymisen kehittämistä, [...] ylläpitää parhaita mahdollisia olosuhteita kaikkien Venäjän kansojen kielten säilyttämiseksi ja kehittämiseksi [...] ja vahvistaa sekä pyrkii parantamaan kansallista koululaitosta kaikkien kansojen kulttuurin ja kielten suojelemisen välineenä” ja niin edelleen.

Venäläiset tutkijat ja käytännön etnokulttuurista työtä tekevät luonnehtivat Venäjän federaation politiikkaa yritykseksi ”vahvistaa kansallisten ja alueellisten eliittien toimintaa” (Zorin, 2003, 126), tai ”myönnytyksiksi ja konsensuksen hakemiseksi tarkoituksena säilyttää maan yhtenäisyys” (Drobiževa 2003, 34) sekä yrityksiksi ”institutionalisoida ja tuottaa” niin sanottua monikansallisuuspolitiikkaa Venäjällä (Tiškov 2003, 1).

1990-luvun aikana muotoiltiin myös multietnisten Venäjän alueiden, esimerkiksi Tatarstanin tasavallan, etnokulttuurista politiikkaa. Kun tasavaltojen hallitukset löysivät mahdollisuudet itsenäiselle kielelliselle ja kulttuuriselle kehitykselle, ne alkoivat ensiksi tukea tasavaltojen

nimikkokansojen kieliä ja kulttuuria. Desentralisaatioprosessi oli ensivaiheessa epäilemättä erittäin hyödyllinen niiden etnisten ryhmien kulttuuriselle kehitykselle, joilla oli oma kansallisvaltio tai hallinnollisalueellinen muodostuma (tasavalta, alue tms.) Venäjän sisällä. Suurimpien etnisten ryhmien eliitit pääsivät vaikuttamaan voimakkaasti tasavaltojen itsenäisen politiikan – erityisesti kulttuuripolitiikan – kehittämiseen prosessin ensimmäisinä vuosina. Eliitti korosti, että tasavallan kulttuurisen erityislaatuisuuden perustan muodosti juuri heidän kielensä ja kulttuurinsa. Tämän seurauksena nostettiin vaatimus juuri näiden kielten ja kulttuurien kehittämisen ensisijaisuudesta. Paikalliset hallitukset korostivat kuitenkin ohjelma-asiakirjoissaan ja laeissa (esimerkiksi kieli- ja kulttuurilaeissa) maltillisemmin alueiden kehitystä multietnisinä ja -kulttuurisina sekä kaikkien etnisten ryhmien tasavertaisia oikeuksia oman kulttuurinsa kehittämiseen. Paikallishallitukset pyrkivät noudattamaan toiminnassaan myös kansainvälisten lakien ja sopimusten tärkeimpiä määräyksiä.

1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa kansallisten tasavaltojen etniset eliitit toivat esille, että näiden etnisten ryhmien kulttuurit ovat jääneet kehityksessä venäläisestä kulttuurista. Sen vuoksi näiden tasavaltojen hallitusten 1990-luvulla esittämä kulttuurisen kehityksen erojen tasoittaminen merkitsi käytännössä hallitsevien etnisten ryhmien kulttuurien nostamista venäläisen kulttuurin tasolle kaikilla elämänalueilla. Tämä johti venäjän kielen ja venäläisen kulttuurin sekä etnisten vähemmistökulttuurien ja -kielten epätasa-arvoiseen kohteluun.

1990-luvun aikana Tatarstanin tasavallassa säädettiin lukuisia kansallista ja kulttuurista kehitystä koskevia lakeja.³ Kaikki nämä lait lähtivät siitä, että alue on multietninen ja monikulttuurinen. Kuitenkin monissa laeissa korostettiin erityisesti enemmistön, tataarien, kielen ja kulttuurin tukemista siirtymäkautena. Tätä politiikkaa perusteltiin sillä, että tataarin kielen ja kulttuurin kehitys oli pitkään estynyt. Niinpä Tatarstanin tasavallan kulttuurilaeissa todetaan, että alueellisen kulttuuripolitiikan

tärkein tehtävä on ”auttaa tataarien kansallisen kulttuurin, Tatarstanin multietnisen kansan, kulttuurin kehittämistä” (Tatarstanin tasavallan kulttuurilaki 1998, kappale 1, pykälä 2). Laissa ”Tatarstanin tasavallan kansojen kielistä” on määritelty, että tataarin ja venäjän kielet ovat tasavertaisia virallisia kieliä. Lisäksi mainitaan välttämättömyys elvyttää, säilyttää ja kehittää tataarin kieltä.

Vuonna 1994 Tatarstanissa hyväksyttiin valtion ohjelma Tatarstanin tasavallan kansojen kielten säilyttämisestä, opiskelusta ja kehityksestä. Vuonna 1999 hyväksyttiin hanke, jonka tarkoituksena oli muotoilla Tatarstanin kielipolitiikka, jossa määriteltäisiin tasavallan kielipolitiikan tärkeimmät periaatteet, päämäärät ja mekanismit. Tämän hankkeen ydin oli antaa tataarin kielelle, yhdessä venäjän kielen kanssa, valtiollinen asema ja luoda edellytykset sille, että tataarin kielen käyttö yhteiskunnassa lisääntyisi. 1990-luvulla tataarin kieli otettiin opetuskieleksi 170 koulussa ja lukiossa. Kaikkiaan tasavallassa on opetusministeriön mukaan 1220 tataarin-kielistä koulua. Aikaisemmin tataarin-kielisiä kouluja oli etupäässä maaseudulla, mutta uusista kouluista suurin osa sijaitsee kaupungeissa. Näiden toimien tuloksena tataarin-kielistä opetusta saaneiden lasten osuus kaikista koululaisista nousi (1990–1991) 12,9 prosentista (1998–1999) 23,7 prosenttiin. Nykyään 51,9 prosenttia tataarilapsista saa opetusta äidinkielellään ja 99,7 prosenttia kaikista Tatarstanin koululaisista oppii tataarin kieltä.

Ennen 1980-luvun loppua tataarinkieltä ei opetettu lainkaan venäjänkielisissä kouluissa. Vuosina 1988–1989 vapaaehtoisen tataarin-kielen ryhmiä perustettiin moniin ammattioppilaitoksiin. Sen jälkeen kun laki Tatarstanin tasavallan kansojen kielistä tuli voimaan heinäkuun 8. vuonna 1992, tataarin kieli ja kirjallisuus tulivat pakollisiksi aineiksi kaikissa kouluissa. Tasavallassa on lisätty merkittävästi tataarin kielen opettajien koulutusta ja oppikirjojen sekä pedagogisten käsikirjojen julkaisemista. Myös esikoulujärjestelmä on ollut tasavallan kieli- ja kulttuuripolitiikan väline. Vuonna 2002 1340

esikoulussa, joista 570 sijaitsi kaupungeissa, opetuskieli oli joko tataarin- tai venäjänkieli.

Korkeakouluissa ja ammatillisissa opistoissa on tehty joitakin muutoksia, jotka ovat lisänneet mahdollisuuksia saada opetusta tataarin kielellä. Tämä prosessi on kuitenkin edennyt hitaammin kuin ammattikouluissa.⁴ Nykyisten säännösten mukaan kaikkien Tatarstanin korkeakouluopiskelijoiden täytyy suorittaa koe yhdessä valtion kielessä. Tataaria opiskelukielenään käyttäviä ryhmiä on perustettu kahteentoista yhteensä kahdestakymmenestä korkeakoulusta. Lisäksi on perustettu kansallisia kouluja sekä Tatarstanin valtion humanistinen instituutti, joka johtaa kansallisen pedagogisen henkilökunnan kouluttamista. Taidekorkeakouluissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa on avattu tataaritaiteen osastoja ja kiinnitetty suurempaa huomiota tataarifolkloren, luovan tataaritaiteen, tataarisäveltäjien ja näytelmäkirjailijoiden töihin tutustumiseen.

Tatarstanissa hyväksyttiin kulttuurin kehitysohjelma vuosille 1998–2001. Suurin osa tässä ohjelmassa suunnitelluista toimenpiteistä koski kaikkien Tatarstanissa asuvien kansojen kulttuureja. Ohjelmaan sisältyi myös joitakin erityisiä toimenpiteitä hallitsevan etnisen ryhmän, venäläisten ja muiden vähemmistöjen perinteiden, kielen ja kulttuurin säilyttämiseksi.

Tasavallan kulttuuripolitiikassa on alettu kiinnittää aikaisempaa suurempaa huomiota erilaisten tataarien seremonioiden, tapojen ja vapaapäivien elvyttämiseen. Valtiollinen tataarifolkloren keskus perustettiin itsenäisenä organisaationa vuonna 1991. Se oli aikaisemmin osa tasavallan tieteellismetodista keskusta, joka työskenteli eri etnisten ryhmien perinteisen kulttuurin säilyttämiseen liittyvien ongelmien parissa. Tämän uuden keskuksen tärkeimpiä tehtäviä ovat perinteisen tataarilaisen kansallisen luovuuden kehityksen tieteellinen analyysi ja propagointi. Lisäksi keskuksen on perustettu tietopankki, johon sisältyy arkisto, jossa säilytetään kansallisen kulttuuriperinteen edustavia näytteitä ja kortisto, jossa on kuvauksia kansallisista juhlista ja niin edelleen. Vuonna 1995 pe-

rustettiin samantyyppinen valtiollinen venäläisen folkloren keskus, joka toimii Kazanin kaupungin kulttuurihallinnon alaisuudessa.

Seuraavat tilastolliset tiedot kuvaavat Tatarstanissa 1990-luvulla noudatetun kulttuuripolitiikan etnisiä aspekteja. Vuosituhannen alussa tasavallassa toimi 43 museota. Niiden näyttelyissä oli esillä tasapuolisesti sekä venäläisten että tataaritaiteilijoiden töitä, mm. Gorki, Boratinski, Šiškin, Pasternak, Tukai, Urmanže, Nasiri ja Išaki. Neljälläkymmenellä prosentilla museoista oli historiallinen ja etnografinen profiili, niiden näyttelyissä ja arkistoissa oli esineitä, jotka esittelivät eri etnisten ryhmien elämää ja tapoja. Kulttuuriministeriö ylläpiti 2000-luvun alussa 2140 kulttuurikerhoa, joista 890 toimi joko vain venäjäksi tai etupäässä venäjäksi, 950 joko kokonaan tai enimmäkseen tataariksi ja 300 muilla Tatarstanin tasavallan kansojen kielillä.

Useat kulttuurisen kehityksen mittarit osoittavat, että tataarikulttuuri ja venäläinen kulttuuri ovat aikaisempaa tasavertaisempia. Useiden kvantitatiivisten indikaattoreiden perusteella tataarikulttuuri on saavuttanut venäläisen kulttuurin. Esimerkiksi 1990-luvun lopulla Tatarstanissa toimi seitsemän ammattiteatteria (enimmäkseen pieniä paikallisia teattereita), joista kolme oli venäläisiä, kahdessa oli molempien kielistä ohjelmaa ja kolme oli tataarinkielisiä. Samaan aikaan Tatarstanissa oli vielä alueita, joilla venäläinen kulttuuri oli edelleen ehdottamassa valta-asemassa. Esimerkiksi 1. tammikuuta vuonna 2001 tasavallassa oli rekisteröitynä 547 tiedotusvälinettä.⁵

Enemmän kuin puolet (55,8 prosenttia) painetuista joukkotiedotusvälineistä toimi venäjäksi, neljäsosa (25,1 prosenttia) tasavallan molemmilla kielillä ja vain noin kahdeksasosa tataariksi (12,2 prosenttia). Tasavallassa julkaistiin myös lehtiä muilla kielillä, kuten tšuvaššiksi ja udmurtiksi. Kaupalliset TV-kanavat ja FM-radioasemat ovat lähes kokonaan venäjänkielisiä, kun taas valtion TV- ja radioyhtiöt lähettävät ohjelmia sekä tataariksi että venäjäksi. Joukkotiedotusvälineiden kehitystä Neuvostoliiton jälkeen on leimannut yksityisten medioiden lisääntyminen, mistä

syystä suurin osa tiedonvälityksestä suuremmis- sa Tatarstanin kaupungeissa tapahtuu venäjäksi. Tässä kielellisesti epätasa-arvoisessa tilanteessa paikallisten viranomaisten mediapolitiikka vaikuttaa oikeutetulta: tasavallan hallituksen taloudellista tukea vuonna 2003 saaneista 19 painetusta julkaisusta vain 2 oli venäjänkielisiä sanomalehtiä ja yksi aikakauslehti. Muut tukea saaneet julkaisut olivat joko tataarinkielisiä tai niitä julkaistiin molemmilla virallisilla kielillä. Myös tasavallan tai alueiden tukea saaneet TV- ja radioyhtiöt olivat kaksikielisiä.

Ensimmäinen Tatarstanin kansojen kongressi järjestettiin vuonna 1992 Kazanissa tasavallan viranomaisten aloitteesta ja siellä perustettiin kansallisten ja kulttuuriyhdistysten liitto. Kansojen ystävyden talo, jonka päätehtävä on turvata liiton työn materiaaliset ja organisatoriset edellytykset, avattiin Kazanissa 26. toukokuuta vuonna 1999. Valtio avustaa liittoon kuuluvia kansallisia ja kulttuuriyhdistyksiä taloudellisesti.

1990-luku merkitsi Venäjällä eri etnisten ryhmien kielellisten ja kulttuuristen erityispiirteiden tunnustamista. Tuolloin purettiin aikaisempaa kulttuurielämän keskittymistä federaation keskushallinnon alaisuuteen, keskus ja tasavallat saivat uudet roolit kulttuuri- ja kielipoliittisessa päätöksenteossa. Venäjän federaation kansalliset alueet ryhtyivät rakentamaan itsenäistä etnokulttuurista politiikkaa, jonka tavoitteena oli edesauttaa kansojen etnisen ja kulttuurisen tietoisuuden toteutumista ja etnistä ja kulttuurista kehitystä. Keskeisenä pyrkimyksenä oli nostaa hallitsevien etnisten ryhmien kulttuuri kaikilla kulttuurin avainalueilla venäläisen kulttuurin tasolle.

Etnokulttuurinen politiikka 2000-luvulla

Vuosituhanen vaihde merkitsi Venäjällä jälleen keskuksen vahvistamista alueisiin nähden, erityisesti taloudellisissa ja henkilöstöpoliittisissa kysymyksissä (Zorin 2003, 144). Venäjän poliittinen ja intellektuaalinen eliitti alkoi keskustella aktiivisesti multietnisen kansalaisyhteiskunnan rakentamisesta, joka lujittaisi kansalaisuutta

(Tiškov, 2001, 1). Lisäksi keskusteltiin ”etnisen ja kulttuurisen erilaisuuden hallinnasta” ja etnokulttuurisesta politiikasta vastuussa olevien ministeriöiden ja hallinnollisten yksikköjen työn koordinoinnista sekä toimista ”äärikan-sallismielisyyttä ja muita ääriilikeitä” vastaan (Tiškov, 2003). Muutokset ilmenivät esimerkiksi liittovaltion uudessa laissa Venäjän liittovaltion kielestä (2005), joka vahvisti venäjänkielen asemaa valtionkielenä. Tämän lain tarkoituksena oli turvata kansalaisten oikeus käyttää valtionkieltä koko valtion alueella ja venäjänkielisen kulttuurin säilyttäminen sekä kehittäminen. Kulttuuripolitiikasta vastaavien ministeriöiden ja hallintoyksiköiden työn koordinoimiseksi ne yhdistettiin vuonna 2004 kulttuuri- ja joukkotiedotusministeriöksi sekä lisäksi perustettiin uusi opetus- ja tiedeministeriö.

Edellä mainittu kehitys on epäilemättä vaikuttanut Venäjän kansallisten alueiden – mukaan lukien Tatarstanin tasavallan – kieli ja kulttuuripolitiikkaan. Tällä vuosituhanella Tatarstanin tasavallan lakeihin on tehty lukuisia muutoksia ja lisäyksiä, joissa liittotasavallan ja tasavallan kieli- ja kulttuurilakien väliset suhteet on määritelty aikaisempaa täsmällisemmin. Uusissa tai muutetuissa laeissa on määritelty miten keskuksen ja alueellisten viranomaisten sekä hallintoelinten vuorovaikutus tapahtuu. Esimerkiksi liittovaltion 24. toukokuuta 2002 hyväksytyssä laissa Venäjän kansojen kulttuuriperintökohteista (historiallisista ja kulttuurisista muistomerkeistä) määriteltiin liittotasavallan kulttuuriperintökohteiden luettelo ja valtion historian ja kulttuurin tutkimus. Vastaavasti helmikuun 25. päivänä vuonna 2005 hyväksytyssä laissa Tatarstanin kulttuuriperintökohteista viitattiin Venäjän perustuslakiin ja liittotasavallan lakeihin (mitä ei aina tehty laeissa, jotka säädettiin 1990-luvun aikana). Tässä laissa määritellään tarkasti myös tasavallan ja liittotasavallan hallintoelinten toimivalta. Lakiin Tatarstanin valtionkielistä ja muista kielistä Tatarstanin tasavallassa (28.7.2004) lisättiin kappaleeseen 111 virallista kirjeenvaihtoa Venäjän Federaation viranomais-

ten kanssa koskeva pykälä 15, jossa todettiin kirjeenvaihdon kieli olevan Venäjä.

Kuluvalla vuosituhanella Venäjän federaation kansalliset alueet ovat päivittäneet omia etnokulttuurisia ohjelmiaan suhteessa venäjänkielen ja venäläiseen kulttuuriin. Tatarstanissa pidettiin vuonna 2002 tasavallan presidentin Šaimijevin kutsusta laajaa julkisuutta saanut kokous, johon osallistuivat venäläisten kulttuurijärjestöjen ja -keskusten johtajat. Tasavallan hallitus hyväksyi 20. toukokuuta 2003 päätöksen Venäläisen folkloren päivän Karavon tasavallan viralliseksi vapaapäiväksi. Myös ”Pannukakkuviikkoa” (*maslenitsa*⁶) juhlittiin laajemmin kuin aikaisemmin. Vuonna 2004 Kazanissa järjestettiin ensimmäinen venäläinen folklore- ja etnografinen festivaali *Kuzminki*. Lisäksi on avattu kouluja, joissa painotetaan venäläistä etnistä kulttuuria.⁷ Tatarstanin tasavallan Kulttuurikehityksen ohjelmaan vuosille 2004–2007 sisällytettiin ortodoksiseen uskontoon liittyvät arkkitehtoniset muistomerkit ja kirkot tasavallan eri kaupungeissa ja alueilla sekä museot, jotka ovat keskittyneet venäläisten kulttuurihenkilöiden luovuuden esittelyyn ja venäläiset kartanot. Lisääntynyttä panostusta venäläiseen kulttuurin perusteltiin sillä, että tataarin kielen ja kulttuurin aseman parantamiseksi asetetut tavoitteet oli suureksi osaksi jo saavutettu.

Edellä sanottu ei kuitenkaan tarkoita, että tasavallan viranomaiset olisivat laiminlyöneet tataarin kielen ja kulttuurin kehittämisen. Vuonna 2004 hyväksytyyn tasavallan lain perusteella laadittiin Ohjelma valtion ja muiden kielten säilyttämisestä, opiskelusta ja kehityksestä vuosille 2004–2013. Tämän ohjelman tavoitteina oli luoda suotuisat olosuhteet valtion ja muiden kielten säilyttämiselle ja kehittämiselle sekä kielten mahdollisimman laajalle käytölle. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi on säädetty minimikielitaitovaatimukset, lisäksi kahta valtionkieltä työssään käyttävien työntekijöiden palkkoja on korotettu (ohjelman kappale 3.1).

Muiden kuin venäjän ja tataarin kielen ja kulttuurin kehittämiseksi säädettiin 12. toukokuuta

2003 laki Tatarstanin tasavallan kansallista ja kulttuurisista autonomioista. Laissa määriteltiin ne toimenpiteet joita viranomaisten täytyy toteuttaa, jotta eri vähemmistöihin kuuluvat Tatarstanin kansalaiset voisivat käyttää oikeuksiansa (alkuperäisten) kansallisten kieltensä ja kansallisten kulttuuriensa säilyttämiseen ja kehittämiseen. Tatarstanin kansallisten ja kulttuurijärjestöjen liittoon kuuluu 35 yhdistystä. Tasavallassa on kehitetty myös kansallisten koulujen verkostoa, johon kuului vuosina 2004–2005 145 tšuvasšilaista, 22 marilaista, 45 udmurtialaista ja 5 mordvalaista koulua. Sunnuntai kouluja on avattu muutamien muiden Tatarstanissa asuvien etnisten ryhmien jäsenille.

Tarkasteltaessa Venäjän federaation ja Tatarstanin etnokulttuurista politiikkaa 2000-luvulla on välttämätöntä käsitellä lyhyesti muutamia uusimpia asiakirjoja. Parhaillaan on kehitteillä Tatarstanin kansallisuuspoliittinen ohjelma, jossa määritellään tärkeimmät periaatteet, tavoitteet ja keinot, joiden avulla voidaan edesauttaa suvaitsevaisuutta ja multietnisen yhteiskunnan sisäisen tasapainon säilyttämistä. Samanaikaisesti Venäjän federaatiossa valmistellaan lakia, jossa määritellään liittovaltion politiikka etnisten ryhmien välisten asenteiden perusteista. Tämän uuden lain valmistelussa tullaan ottamaan huomioon käytännöllisesti katsoen kaikki ne kehityssuunnat, joita liittotasavallan etnokulttuurisessa politiikassa on ollut 2000-luvun alkuvuosina. Tämä laki ja siihen perustuva poliittinen ohjelma pyrkii Venäjän federaation yhtenäisyyden säilyttämiseen ja korostaa kansallisen identiteetin muodostumista tunnustaen samalla Venäjän etnisen ja kulttuurisen moninaisuuden. Ohjelma määrittelee myös keinot, joilla taistellaan rotuun, etnisyyteen, kieleen ja uskontoon liittyviä ääriliikkeitä ja ksenofobiaa vastaan. Huomionarvoista on, että lain kuudennessa ja seitsemännessä pykälässä liittohallituksen ja alueiden ei edellytetä osallistuvan federaation etnokulttuurista politiikkaa koskevaan keskusteluun ja päätöksentekoon. Alueet voivat osallistua ainoastaan politiikan toimeenpanoon. Alueellisten asiantuntijoiden

mielestä kuitenkin keskuksen ja alueiden väliset konfliktit etnokulttuurisen politiikan alueella voidaan välttää, mikäli molemmille osapuolille annetaan tasavertainen oikeus osallistua politiikan muotoiluun ja luodaan mekanismit, joiden avulla voidaan taata päätösten hyväksyminen yhdessä.

Yleistäen voidaan edellisen pohjalta korostaa, että 2000-luvulla Venäjällä on etsitty uutta tasapainoa alueiden ja liittovaltion etujen ja vallanjaon välille etnokulttuurisen politiikan alueella, pyritty lujittamaan multietnistä venäläistä yhteiskuntaa ja hallitsemaan etnisiä ja kulttuurisia eroja. Tämä politiikka, jonka sisältö on määritelty ensisijaisesti keskuksen toimesta, on johtanut moniin paikallisten viranomaisten vastatoimenpiteisiin, eikä ole pystynyt ratkaisemaan Venäjän etnisen ja kulttuurisen kehityksen ajankohtaisia ongelmia.

Asiantuntijoiden ja toimijoiden näkemyksiä

Paikallisen hallituksen virkamiesten, toimittajien, kansallisten järjestöjen johtajien ja taiteilijoiden mielipiteet harjoitetusta politiikasta ovat tärkeitä, sillä juuri he toteuttavat politiikkaa käytännössä. Ihmisten, joiden toiminnan tuloksena politiikan strategiset linjaukset ruumiillistuvat, voidaan olettaa tietävän todellisen tilanteen kentällä.

Lähes kaikki haastatellut asiantuntijat hyväksyivät harjoitetun politiikan perustan, joka on Venäjän ja sen alueiden etnisen ja kulttuurisen moninaisuuden hyväksyminen. He arvioivat, että Venäjällä otettiin 1990-luvulla tärkeitä askelia uuden kansallisen ja kulttuuripolitiikan muotoilemiseksi: Venäjän federaation perustuslain lähtökohta on monikansallisuus, päätöslauselmassa Venäjän federaation kansallisuuspolitiikasta ja liittovaltion laissa Kansalliskulttuurisista autonomioista on määritelty etnokulttuurisen politiikan tulevaisuuden keskeiset periaatteet ja suuntaviivat.

Toisaalta haastatellut asiantuntijat toivat esille lukuisia liittovaltion hallituksen etnokulttuurisen politiikan puutteita. Todettiin että vaikka tär-

keitä virallisia asiakirjoja on hyväksytty, niiden toimeenpano on joissakin tapauksissa jäänyt kesken. Esimerkiksi edellä mainitun Venäjän federaation kansallisuuspolitiikkaa koskevan päätöslauselman toteuttamiseksi ei ole määriteltäviä konkreettisia menetelmiä. Lisäksi Venäjän politiikka ei ole ollut johdonmukaista, vaan toimenpiteet ovat johtaneet ristiriitaisiin tuloksiin, ne ovat olleet pelkästään korjaavia eikä ennalta ehkäiseviä. Toimenpiteet eivät ole täysin vastanneet liittovaltion etnistä ja kulttuurista moninaisuutta. Vapaiden kansalaisjärjestöjen toimijat huomauttivat, että liittohallitus ei ota riittävästi huomioon kansallisten ja kulttuurijärjestöjen edustajien mielipiteitä ja että liittovaltion henkilotöpolitiikassa otetaan vain harvoin huomioon rekrytoitavien kansallisuus.

Haastatellut eivät hyväksyneet tiettyjen venäläispoliitikkojen ja -tutkijoiden viime vuosien yrityksiä kehittää venäläistä kulttuuria yhtenäisen venäläisen identiteetin perustaksi. Heidän mielestään nämä yritykset heijastavat sitä, että keskuksessa ei ymmärretä tai ollaan haluttomia tunnustamaan Venäjän federaation multietnisyys ja monikulttuurisuus. Monet vastaajat toivat myös esille sen, että vaatimukset Venäjän ortodoksisen kirkon erityisasemasta Venäjän valtiossa eivät ole hyväksyttäviä ja vaativat, että liittovaltion tasolle on muodostettava uskonnollisten organisaatioiden muodostama neuvoa-antava elin. Tähän elimeen tulisi kuulua Venäjän ortodoksisen kirkon edustajien lisäksi edustajia myös muista uskonnollisista yhteisöistä. Lisäksi nähtiin välttämättömäksi, että Venäjän koulujen opetusohjelmiin kuuluviin uskontohistorian ja -tiedon oppikirjoihin lisättäisiin tietoa islamista ja muista Venäjällä laajasti levinneistä uskonnoista.

Asiantuntijat toivat esille myös muutamia konkreettisia ongelmia, jotka liittyvät maan kulttuurikehitykseen. Erityisesti he korostivat, että on välttämätöntä ryhtyä toimenpiteisiin Venäjän kulttuurisen perinteen säilyttämiseksi – tulisi kerätä eri kansojen autenttista folklorea, näytteitä puhutuista kielistä ja kansallisista ammatillisista taidekulttuureista, joita on luotu aikaisemmin

esimerkiksi venäläisten tai tataaritaiteilijoiden toimesta. Taiteilijat kritisoivat myös sitä, että liittovaltion kulttuurista vastaavat hallintoelimet, liittovaltion rahastot ja venäläiset joukkotiedotusvälineet keskittävät huomionsa ja tukensa pääkaupungin tunnetuille kulttuurilaitoksille ja laiminlyövät alueiden kulttuurikehityksen seuraamisen.

Tatarstanilaiset asiantuntijat tukivat täysin etnisen ja kulttuurisen kehityksen hallinnon hajasijoituspyrkimyksiä, joita Venäjällä on esiintynyt 1990-luvulta lähtien. Pohtiessaan ihanteellista mallia keskuksen ja alueiden vallanjaosta etnokulttuurisella alueella haastateltavat esittivät, että keskushallinnon tulisi luoda tämän alueen kehittämisen yleissuunnitelma, säätää siihen liittyvät lait sekä valvoa lakien toimeenpanoa ja muotoilla liittovaltion ohjelma etnokulttuurisen kehityksen tukemiseksi. Alueellisten viranomaisten tehtävä taas olisi, liittovaltion säädökset huomioiden, toteuttaa paikallista etnokulttuurista politiikkaa. Lisäksi alueellisilla viranomaisilla tulisi olla oikeus osallistua sellaisten liittovaltion päätösten tekemiseen, jotka ovat tärkeitä alueiden etnokulttuuriselle kehittämiselle.

Samaan aikaan, kun monet haastateltavat panivat tyytyväisinä merkille hajasijoitus- ja alueellistamisprosessien positiiviset puolet, he huomauttivat, että keskuksen on säilytettävä koordinoiva roolinsa Venäjän kansojen ja alueiden asioiden hoidossa. Heidän arvionsa mukaan viime vuosikymmeninä alueiden välinen kommunikaatio oli tapahtunut useimmiten yksittäisten taiteilijoiden tai järjestöjen edustajien henkilökohtaisten kontaktien muodossa.

Asiantuntijoiden arviot Tatarstanin etnisestä ja kulttuuripolitiikasta olivat myönteisempiä kuin arviot liittohallituksen politiikasta. Haastateltujen mielestä tasavallan hallinto on hyvin perillä ja ottaa huomioon alueen etnisen ja kulttuurisen erityislaatuisuuden, väestön multietnisyyden ja että sen politiikka on joustavaa. On kuitenkin otettava huomioon, että haastatellut asiantuntijat ovat itse olleet mukana alueellisen kulttuuripolitiikan muotoilemisessa ja toteuttamisessa, mistä syystä heidän lausunnoissaan voi heijastua pyrkimys

itsesensuuriin. Siitä huolimatta haastatteluissa tuli esille muutamia kiinnostavia ja tärkeitä huomioita. Haastateltavien mukaan tasavalta ei ole määritellyt etnokulttuurista politiikkaansa kokonaisvaltaisesti ja johdonmukaisesti. Etnokulttuurisen kehityksen suuntaa, ongelmia ja eri toimenpiteiden kiireellisyysjärjestystä ei ole ilmaistu selkeästi. Lisäksi muutamat haastateltavat huomauttivat, että muutamia esiinnousseita ongelmia (esimerkiksi venäläistä kulttuuria koskeva ongelma 1990-luvulla ja kristittyjä tataareja (*krjašen*) koskeva ongelma väestönlaskennan aikana vuonna 2002) on jätetty huomiotta, mikä on viivästyttänyt niiden ratkaisemista ajallaan. Haastatellut taiteilijat huomauttivat, että tiettyjen kulttuurirahastojen toiminta ja poliittisten päätösten tekoprosessit ovat olleet byrokraattisia ja epäkollegiaalisia. Kansallisten ja kulttuurijärjestöjen johtajat totesivat, että vaikka Tatarstanissa on avattu kansojen ystävyyden talo ja kansallisten kulttuuriyhdistysten toimintaa tuetaan, on tuki kuitenkin riittämätöntä todella merkittävien toimintojen toteuttamiseksi. Lisäksi valtion TV- ja radioasemat eivät juuri esittele vähemmistökansallisuuksien kulttuureja.

Haastattelujen perusteella yleinen liittovaltion ja alueiden kulttuuripolitiikan ongelma siirtymävaiheessa on ollut se, että etnokulttuurisen politiikan kysymyksiä ratkaisemaan pyrkivät ministeriöt, hallinnolliset elimet ja rahastot eivät ole toimineet riittävän avoimesti. Tämä osoittaa, että valtion instituutioiden demokratisoitusprosessi on Venäjällä yhä kesken. Lisäksi liittovaltion ja alueiden tasolta puuttuu johdonmukainen suvaitsevaisuuskasvatusjärjestelmä, joka ottaisi työnsä kohteeksi kaikki etniset ryhmät, mukaan lukien maahanmuuttajat. Tämä tarkoittaa, että etnisten ja kulttuuristen erojen hallintamekanismit ovat riittämättömiä

Venäläisen monikulttuurisuuden mallit

Pyysimme haastateltaviamme pohtimaan, mikä joko tämän päivän maailmassa olemassa oleva tai aikaisemmin olemassa ollut valtiollisen

etnokulttuurisen politiikan malli olisi sopiva modernille Venäjälle.⁸ Vallitsevaa tilannetta kuvaa hyvin, että haastateltavien ensimmäinen reaktio kysymykseemme oli viitata Neuvostoliiton kokemukseen. Neuvostoliiton kokemus on edelleenkin ajankohtaisin ja tärkein, riippumatta siitä pidetäänkö Neuvostoliittoa alistavana imperiumina vai järkevästi organisoituna monikansallisenä valtiona. Monet haastateltavat uusintivat viime vuosikymmenellä tavanomaiseksi tulleen käsityksen, jonka mukaan neuvostopolitiikan tavoite poistaa kansallinen sisältö ihmisten elämästä ja sen sijaan säilyttää kansallisen kulttuurin ulkoiset piirteet vahingoitti kulttuurin henkisiä ja kulttuurisia komponentteja. Myös neuvostoajan tapaa luokitella kansat isoveli – pikkuveli -dikotomian avulla kritisoiitiin. Toisaalta neuvostoajan myönteisinä puolina mainittiin se, että Neuvostoliitossa oli tapana omistaa tietty vuosi tietyn neuvostokansallisuuden kulttuurin vaalimiselle, lisäksi neuvostoaikana järjestettiin valtion rahoittamia lasten kansallisen luovuuden festivaaleja yms. Joidenkin haastateltavien vastauksista paljastui aito neuvostonostalgia. He kaipasivat aikoja jolloin kansat elivät yhtenäisessä maassa, jossa esimerkiksi henkilökysymyksiä ratkaistaessa otettiin huomioon kansan etninen jakautuminen (jos esimerkiksi puolueen ensimmäinen sihteeri oli tataari, toinen sihteeri oli venäläinen), jossa poliittisissa asioissa, mukaan lukien etnokulttuurinen politiikka, vallitsi järjestys ja asiat olivat kontrollissa.

Länsimainen monikulttuurisuus ja integraatiopolitiikka etnisen ja kulttuurisen erilaisuuden hallitsemisvälineinä olivat haastateltaville käytännöllisesti katsoen tuntemattomia. Niillä, jotka olivat kullekin länsimaisista kokemuksista, ei ollut asiasta syvällistä tietoa. Länsimaiden kokemukset eivät ilmeisestikään olleet kiinnostaneet vastaajia tai sitten he olivat tulleet siihen tulokseen, että ulkomaiset mallit eivät toimi Venäjällä maan erikoislaatuisuuden vuoksi. Saadaksemme tietää haastateltaviemme mielipiteet länsimaisista malleista esitimme heille seuraavat kuvaukset niistä. Ensimmäisen vaihtoehdon mukaan valtio mahdollistaa eri etnisten ryhmien inklusion joko

viranomaisten hallinnollisin toimin tai ryhmien itsehallintoon perustuen (Kuropjatnik 2000, 24). Valtio on neutraali suhteessa etnisiin ryhmiin ja niiden kulttuureihin (esimerkiksi Yhdysvallat). Toisessa vaihtoehdossa valtio pyrkii ottamaan vastuun siitä, että kaikki vähemmistöryhmät voivat säilyttää kulttuurinsa ja etnisyytensä (näin esimerkiksi Australiassa ja Kanadassa; ks. Kuropjatnik 2000, 24).

Suurin osa haastatelluista, jotka lähtivät ajattelussaan primordialistisesta käsityksestä etnisten ryhmien objektiivisesta olemassaolosta, tuki toista mallia, joka heidän mukaansa vastaa paremmin Venäjän oloja. Venäjän valtion tulisi heidän mielestään tukea kansallisia kieliä ja kulttuureja, erityisesti koska Venäjän eri kansoilla on kehittynyt kansallistunne. Vastaajat viittasivat tässä yhteydessä siihen, että Venäjällä on perinteisesti ohjattu keskusjohtoisesti etnokulttuurista kehitystä, eli rakennettu kulttuuria ylhäältä päin. Lisäksi he kehottivat ottamaan huomioon venäläisten kansalaistietoisuuden takapajuisuuden, tavan puolustaa omia etuja julkisten organisaatioiden kautta ja sen, että julkiset rahastot puuttuvat Venäjältä. Muutamat asiantuntijat – erityisesti kansallisten ja kulttuurijärjestöjen edustajat – huomauttivat, että olipa kyse kielen tai kulttuurin kehittämisestä, aloitteen pitäisi tulla alhaalta päin. Kuitenkin he odottivat erityisesti valtion tukevan toimintaansa. Mitä tulee yksityisen pääoman osallistumiseen etnokulttuuriseen kehitykseen, haastateltavilla ei sinänsä ollut mitään sitä vastaan, mutta heidän mukaansa Venäjällä ei ole mitään mekanismeja, joiden avulla sellaista osallistumista rohkaistaisiin. He esittivät, että tulisi käyttää mediaa ja muita välineitä, jotta tällaista kulttuuritoimintaan kohdistuvaa hyväntekeväisyyttä voitaisiin lisätä.

Samaan aikaan kun haastateltavamme tunnustivat, että on tärkeätä luoda Venäjälle uusi etnokulttuurinen politiikka, ja kun he kritisoivat liittovaltion ja alueellisia viranomaisia riittämättömästä päättäväisyydestä politiikan muotoilemisessa ja toteuttamisessa, he itse olivat neuvostoaikana syntyneiden stereotyyppien vankeja. Heidän mielestään valtio, eivät kansat

itse, on tärkein poliittinen toimija ja etnokulttuurisen politiikan määrittelijä.

Venäjä hakee reittiään

1990- ja 2000-luku ovat olleet Venäjällä aikakausi, jolloin sekä liittovaltio että alueet ovat etsineet intensiivisesti uutta etnokulttuurista politiikkaa, joka selvästi eroaisi neuvostoajan kvasimonikulttuurisuudesta. Vaikka Venäjän uudella politiikalla on, yleisten periaatteiden tasolla, monia yhteisiä piirteitä länsimaissa 1900-luvun loppupuoliskolla kehitettyjen etnokulttuuristen politiikkojen kanssa, sillä on kuitenkin oma syntyhistoriansa ja erityisyytensä. Tutkittaessa tätä politiikkaa moderni länsimainen monikulttuurisuusretoriikka voi pikemminkin hämärtää kuin selventää tilanteesta tehtäviä havaintoja ja tulkintoja.

Venäjän politiikan erityisyys liittyy ensiksi maan poliittiseen historiaan, jolle on ollut leimaa antavaa etnokulttuurisen kehityksen keskitetty valtiollinen sääntely ja kontrolli. Tämä on vaikuttanut niin liittovaltion kuin alueidenkin politiikkavaihtoehtoihin ja käytännön toimijoihin sekä etnokulttuurisia kehitysprosesseja koskeviin diskursseihin. Lisäksi etninen ja kulttuurinen moninaisuus tunnustettiin Venäjällä nopeasti muuttuvassa sosiaalisessa ja poliittisessä kontekstissa, jossa demokratisoituminen, alueellistaminen ja kulttuurin sekä etnisyyden ja alueiden hallinnon hajasijoittaminen tapahtuivat ja vaikuttivat toisiinsa samanaikaisesti. Tässä tilanteessa on ollut vaikea löytää tasapainoa liittovaltion ja alueiden etnokulttuuristen politiikkojen välille ja valita konkreettiset muodot, joissa monikulttuurisuuspolitiikkaa toteutetaan. Tässä tilanteessa olisi tarpeen taata prosessin avoimuus, tarjota väestölle riittävästi tietoa kansallisten kielten ja kulttuurien kehityksestä ja voittaa etnokulttuurista politiikkaa muotoilevien ja toteuttavien liittovaltion ja alueiden laitosten byrokraattisuus.

Tarkasteltavana oleviin prosesseihin liittyi myös ylilyöntejä. Esimerkiksi demokratisoinnin ymmärrettiin sen alkuvaiheissa tarkoittavan

koordinaation ja jopa ylipäänsä hallinnon hylkäämistä sekä horisontaalisella, eli hallinnollisten yksikköjen välisellä tasolla, että vertikaalisella, liittovaltion ja alueiden välisellä tasolla. Kansalliset tasavallat jotka puolustivat oikeuttaan määrittellä itsenäisesti etnokulttuurinen politiikkansa ja korostivat kaikin tavoin alueellista, nimikkokansojen kulttuureihin perustuvaa erityislaatuisuuttaan, eivät ottaneet ajoittain huomioon alueillaan asuvien etnisten vähemmistöjen vaatimuksia eivätkä maan kokonaisuutta. Tässä tilanteessa liittovaltio pääasiassa reagoi konkreettisiin tilanteisiin eikä pystynyt ennaltaehkäisevään toimintaan. Kuitenkin juuri 1990-luvun alkupuolella muotoiltiin Venäjän uuden etnokulttuurisen politiikan periaatteet ja liittovaltion johtajien ja alueiden välinen dialogi etnokulttuurisista kysymyksistä alkoi.

2000-luvulla liittovaltio on yrittänyt koordinoita ja yhtenäistää omaa ja alueiden kieli- ja kulttuuripolitiikkoja. Keskustelua on käyty uusista tavoista hallita etnistä ja kulttuurista

moninaisuutta sekä multietnisen ja -kulttuurisen venäläisen yhteiskunnan kiinteyden ylläpitämisen periaatteista. Keskustelussa on korostettu välttämättömyyttä torjua etnisyyteen ja kulttuuriin liittyvät ääri liikkeet ja ksenofobia. Näistä ongelmista keskustellaan myös länsimaissa, mutta Neuvostoliiton jälkeisessä kontekstissa keskusteluilla on kuitenkin usein erityisiä piirteitä. Venäläiset poliitikot, tutkijat, kulttuurin alueella toimivat virkamiehet ja kulttuuriyöntekijät tarkastelevat etnisyyteen ja kulttuuriin liittyviä ongelmia kontrollin ja hallinnan paradigman puitteissa. Tässä suhteessa ei ole kysymys niinkään ylhäältä tulevasta painostuksesta vaan siitä, että venäläisten tietoisuutta on vaikea uudistaa. Venäläiset ajattelevat edelleenkin usein neuvostokäsitteillä, ja arvioivat uuden monikulttuurisuuden toteuttamisen periaatteita ja käytäntöjä neuvostoajan etnofederalismin prisman läpi.

Englannista suomentanut Vesa Puuronen

Viitteet

- 1 Otsikossa käytetyn käsitteen etnisyyss- ja kulttuuri-politiikka sijasta tekstissä käytetään useimmiten lyhempää muotoa etnokulttuurinen politiikka (suomentajan huomautus).
- 2 Artikkelin perustuu Venäjän federaation ja Tatarstanin tasavallan virallisten kulttuuriin, kieliin ja etnokulttuuriseen kehityksen liittyvien dokumenttien (lakien ja valtiollisten ohjelmien) analyysiin. Artikkelissa on käytetty myös tilastoja, jotka koskevat Tatarstanin tasavallan kieliä, koulutusta ja kulttuuria. Lisäksi on analysoitu kulttuurin ja kulttuuripolitiikan asiantuntijoiden haastatteluja. Kirjoittaja on tehnyt haastattelut yhdessä Elena Hodžaevan kanssa vuosina 2004–2005. Haastateltavat olivat Tatarstanin tasavallan kulttuuri- ja opetusministeriöiden sekä muiden osastojen virkailijoita, kansallisten kulttuurijärjestöjen jäseniä, kulttuurijärjestöjen tunnettuja johtajia, kulttuuriin ja etnisten ryhmien välisiin suhteisiin liittyviä kysymyksiä seuraavia lehtimiehiä ja taitelijoita. Haastateluaineisto koostuu 25 laadullisesta puolistrukturoidusta teemahaastattelusta, jotka nauhoitettiin. Haastateltavia pyydettiin arvioimaan liittotasa-
- vallan ja Tatarstanin tasavallan etnokulttuurista politiikkaa 1990- ja 2000-luvuilla ja pohtimaan monikulttuurisen Venäjän vaihtoehtoja.
- 3 Ensimmäiseksi säädettiin Tatarstanin tasavallan kansojen kielilaki (1992), sitten Kansallisen kulttuurin ja historiallisten arvojen säilyttämislaki (1996), Kulttuurilaki (1998), Laki kirjastoista ja kirjakauppatoiminnasta (1998), Laki uskonnonharjoittamisen ja uskonnollisen järjestäytymisen vapaudesta (1999) ja Laki latinalaiseen kirjaimistoon perustuvista tataarin kielen aakkosista (1999).
- 4 Vuoden 2000 alussa tataarinkielistä opetusta annettiin yhdeksässä ammattiopistossa, vuonna 1989 tällaisia opistoja oli seitsemän. Tataarinkielisiä ryhmiä avattiin lisäksi 16 ammattiopistossa.
- 5 Media-aineiston on kerännyt Elena Hodžaeva.
- 6 Maslenitsa on perinteinen talven päättymisen juhla. Pannukakku symboloi kevätaurinkoa (suomentajan huomautus).
- 7 Vuosina 2004–2005 toimi 29 tällaista koulua, joissa oli yhteensä 6284 oppilasta.
- 8 Katso tarkemmin Makarova & Hodžaeva 2005.

Lähteet

- Drobiževa, L. (2003), *Sotsialnye problemy mežnatsionalnyh otnošenii v postsovetsoi Rossii*. Moskva: Izdatelstvo Tsentr obščestvelovetšeskih tseennosti.
- Everitt, E. (2003), *Kak upravljat kulturoi: Integrirovannoje kulturnoje planirovanije i kulturnaja politika*. <http://www.culturalmanagement.ru/biblio/10000/?ord>
- Flierb, Å. (1994), K novoi kulturnoi politike v Rossii. – *Obščestvennyje nauki i sovremennost*, 6.
- Guštšā, V.Ī. (1996), *Institut natsionalno-kulturnoi politiki na perehodnom etape: Panorama kulturnoi žizni stran SNG i Baltii*. Moskva: Informatsionnyi sbornik. Vyp. 1.
- Išakov, D.M. (1997), *Problemy stanovlenija i transformatsii tatarskoj natsii*. Kazan: Izdatelstvo Master Lain.
- Kuropjatnik, A.I. (2000), *Multikulturalism: problemy sotsialnoi stabilnosti polietničeskih obščestv*. SPb: Izdatelstvo Sankt-Peterburgskogo universiteta.
- Makarova, G. & Hodžaeva, E. (2005), Managements of ethnocultural distinctions after empire. (On materials of interview to experts in the field of culture and ethnocultural policy in the Republic of Tatarstan): Introduction to the publication. – *Ab Imperio: History and Nationalism Studies of New Imperial in the Post-Soviet Place*, No 4.
- Pratiques (1990) = *Pratiques Culturelles et Politiques de la Culture*. Paris: Edition Maison des sciences de l'homme d'Aquitaine.
- Raslogov, K.E. & Butenko, I.A. (1998), *Cultural policy of Russia: History and modernity: two views on one problem*. Moscow: Liberia.
- Šidkov, V.S. (1994), Tšto takoe kulturnaja politika? – *Kultura v sovremennom mire: Opyt, problemy, rešenija*. Moskva.
- Sikevič, Z.V. (1999), *Sotsiologija i psihologija natsionalnyh*. SPb: Izdatelstvo Mihailov.
- Tiškov, V.A. (2001), *Proščšanie c Minnatsem. Mnenie byvšego predsedatelja Goskonnatsa Rossii*. <http://www.russ/ru/politics/20011115-tish-pr.html>
- Tiškov, V.A. (2003), Kak obnovit kontseptsiju natsionalnoi politiki. – *Bjulleten Seti etnologičeskogo monitoringa i rannego predupreždenija konfliktov*. No 48.
- Zakon Respubliki Tatarstan "kulture" ot 3 ijulija 1998 goda*. No 1705. V vedomostjah Gosudarstvennogo Soveta Tatarstana 1999. No 10.
- Zorin, V. J. (2003), Ot natsionalnoi politiki k etnokulturnoi: problemy stanovlenija doktriny i praktiki (1990-2002gg). – *Žurnal Sotsiologii i sotsialnoi antropologii*. Tom VI, No 3. SPb: Sotsiologičeskoje obščestvo im. M.M. Ovalevskogo.